

Van clearing via bilateraal naar transferabel internationaal betalingsverkeer.

Inleiding.

Ten gevolge van de crisis van 1930 waren verschillende landen tot een of andere vorm van gebonden betalingsverkeer overgegaan. Het uitbreken van de tweede wereldoorlog maakte ook aan de resterende vrijheid in het internationale betalingsverkeer een einde.

Ook na de tweede wereldoorlog bleef tot 1950 het gebonden betalingsverkeer regel, in de vorm van bilaterale betalingsaccorden. Via de oprichting van de Europese Betalings Unie werd in Europa een beperkte convertibiliteit, de zogenaamde transferabiliteit van munten mogelijk. Dit betekende overigens niet dat het gebonden betalingsverkeer hiermee helemaal verdwenen was. Niet alleen bleef de inwisselbaarheid van munten beperkt tot de deelnemers aan de E.B.U., ze gold daarnaast alleen (extern) voor de onderlinge vorderingen tussen de centrale banken.

Het gebonden betalingsverkeer, hoewel uit nood geboren heeft nuttige diensten bewezen, vooral toen na de tweede wereldoorlog de handels- en betalingsrelaties weer moesten worden aangeknoopt. Bij een groeiende economie ging dit stelsel echter steeds meer remmend werken. Het handelsverkeer moest binnen de grenzen blijven, gesteld door het betalingsaccord, hetgeen de ontwikkeling van het handelsverkeer en daarmee de groei van de economie remde.

Bovendien deed het bilaterale verkeer de voordelen van de internationale arbeidsverdeling grotendeels teniet.

Het streven was er daarom op gericht tot een afbouw van het bilaterisme te komen. Zoals gezegd werd het eerste succes op het gebied van het betalingsverkeer hierbij behaald door de komst van de E.B.U..

Het vooroorlogse betalingsverkeer.

Het duurde na W.O. I nog tot 1925 alvorens de gouden standaard weer in ere werd hersteld. Door de oorlog waren de landen economisch uit elkaar gegroeid. Engeland en Frankrijk maar ook Duitsland hadden grote schulden moeten maken. Deze oorlogsschulden en de herstelbetalingen werkten in hoge mate ontwrichtend op de respectievelijke economieën.

Eerst in 1925 was de financiële toestand in voldoende mate gestabiliseerd dat kon worden overgegaan tot herinvoering van de gouden standaard. Problemen ontstonden ten gevolge van de vaststelling van de goudwaarde van de verschillende valuta's. Voor W.O. I leverde dat geen problemen op omdat de muntpariteiten geen willekeurig gekozen grootheden waren maar uitdrukking gaven aan een historisch gegroeid internationaal evenwicht ¹⁾.

Ten gevolge van de eerste wereldoorlog was het internationale economische evenwicht verstoord. Door de goudwaarde van het pond na W.O. I op het vooroorlogse niveau te bepalen ontkende Engeland deze verstoring. De goudwaarde van het pond was daardoor te hoog waardoor Engeland aan concurrentiekracht verloor. Er ontstond een tekort op de betalingsbalans met als binnenlandse consequentie voortvloeiend uit de systematiek van de gouden standaard, een deflationistische politiek. Andere landen waaronder Frankrijk, hadden de goudwaarde van de Franse franc te laag vastgesteld wat hun concurrentiekracht flatteerde. Dit leidde ertoe dat Frankrijk een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans kreeg, met als gevolg een toestroom van goud. Deze onevenwichtigheid in het internationale betalingsverkeer kon alleen overbrugd worden door grote internationale kredietverlening. De grote depressie uit 1929 was een van de oorzaken welke het vertrouwen in de internationale kredietverlening aantastte en daarmee impliciet ook de gouden standaard ten val bracht.

In 1931 verliet Engeland de gouden standaard en ging over op de zwevende standaard. Dit leidde tot een depreciatie van het pond waardoor de concurrentiekracht verbeterde. In Nederland werd de gouden standaard gehandhaafd tot 1936. Onder deze standaard was de gulden ook te hoog gewaardeerd ten opzichte van andere munten met als gevolg een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans. Conform de spelregels van de gouden standaard was binnenlandse deflatiepolitiek het gevolg, welke leidde tot grote werkloosheid.

1) Prof. S. Korteweg, Prof. Dr. F.A.G. Keesing. Het moderne geldwezen, 10e gewijzigde druk, N.V. Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij Amsterdam, Blz. 203.

Door het loslaten van de gouden standaard en de overgang op het stelsel van zwevende wisselkoersen gingen de landen in feite over van een stelsel dat "steunt op internationale tucht" naar een stelsel "van de nationale vrijheid" ²⁾. Onder de zwevende standaard kan de Overheid een zelfstandig nationaal economisch beleid voeren, niet gedictieerd door de gehanteerde standaard. De economische depressie had een sterk nadelige invloed op de economische bedrijvigheid, waaraan de landen probeerden te ontkomen via depreciatie van hun munteenheid. Dit gaf aanleiding tot een kettingreactie zodat een depreciatiewedloop ontstond, waarvan met name de economisch zwakkere landen (de debiteurlanden) de dupe dreigden te worden.

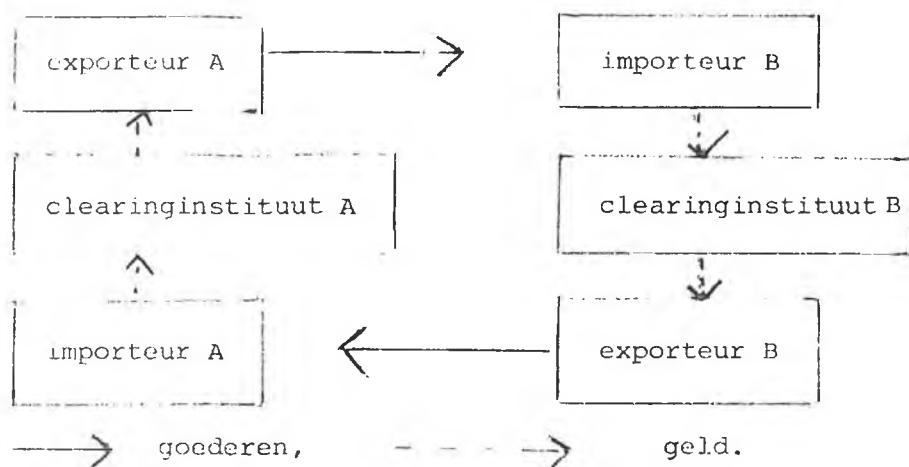
Deze ontwikkeling deed een scherpe scheiding ontstaan tussen krediteurlanden (de economisch sterkere landen) en debiteurlanden. De debiteurlanden stelden noodgedwongen een gebonden betalingsverkeer in. Een vorm waarin dit kan geschieden is de deviezencontrôle. Concreet gebeurde dit door het stichten van een deviezeninstituut waaraan alle ontvangen of nog te ontvangen deviezen moesten worden afgegeven zodat dit instituut de beschikking kreeg over de gehele voorraad buitenlandse betaalmiddelen. De importeur was niet meer vrij wat betreft de betaling aan het buitenland, hij moest afwachten of het deviezeninstituut de deviezen voor zijn import toewees. Het zal duidelijk zijn dat de krediteurlanden hiermee niet gelukkig waren. Men heeft getracht aan de bezwaren van de krediteurlanden tegemoet te komen onder meer door de meestbegunstigingsclausule toe te passen. Hierbij verplichtte het debiteurland zich extra toedelingen van deviezen aan bepaalde krediteurlanden ook ten goede te laten komen aan de wederpartij van de meestbegunstiging.

Een andere sedert 1931 steeds meer toegepaste methode in het internationale betalingsverkeer was clearing van vorderingen en schulden. Aangezien de hier bedoelde vorm van clearing ook een, zij het bescheiden rol, heeft gespeeld in de opbouw van het naoorlogse betalingsverkeer lijkt het op zijn plaats hierbij wat langer stil te staan. Bij clearing wordt van staatswege "een centrale boekhouding ingesteld (clearinginstituut) waarbij alle betalingen aan en ontvangsten uit andere landen worden geboekt" ³⁾. Bij dit systeem gaan geen deviezen de grens over. Het systeem berust op de grondgedachte dat niet meer kan worden geïmporteerd dan men d.m.v. export kan betalen ofwel dat men niet meer kan exporteren dan men via import vergoed kan krijgen. Binnen het algemene begrip zijn verschillende vormen te onderscheiden. Aanvankelijk was sprake van bilaterale clearing.

2) Prof. H. Kortweg, Prof. Dr. F.A.G. Keesing, blz. 252.

3) J. van Zwijndrecht, hoofdstukken der economie II, achtste herziene druk, J.B. Wolters Groningen 1964, blz. 119.

De werking hiervan kan schematisch als volgt worden voorgesteld. 4)

Exporteur A zendt de goederen naar importeur B, deze betaalt A niet rechtstreeks uit maar maakt het verschuldigde bedrag over aan het clearinginstituut B. Dit instituut in land B stuurt bericht aan het clearinginstituut in land A dat de betaling van importeur B binnen is. Het instituut in land A kan nog niet tot betaling overgaan omdat ze nog niet over nationale valuta beschikt. Er is nu sprake van een z.g. "clearingspits", een saldo waarvoor voorlopig nog geen uitbetaling kan plaatsvinden. Eerst wanneer exporteur B goederen heeft gestuurd aan importeur A en deze in nationale valuta aan clearinginstituut A heeft betaald en dit instituut deze betaling heeft bericht aan instituut B vindt uitbetaling plaats aan de respectievelijke exporteurs in nationale valuta.

Binnen de bilaterale clearing onderscheidt men nog de verdragsclearing en de autonome clearing. Gaat het bij de eerste vorm om een verdrag waarbij twee landen de clearing officieel vastleggen, bij de tweede vorm gaat het betrokken land autonoom tot clearing over. Dit gebeurt vooral als een land zijn betalingsverplichtingen niet nakomt. Zo dwingt het land wat de clearing autonoom toepast het ander land te komen tot een betalingsregeling.

De clearing werd bij ons wettelijk geregeld in de clearingwet 1932. Deze ontwikkeling was met name bevorderd doordat de Duitse toewijzingen van deviezen voor de import in februari 1932 tot de helft werden teruggebracht⁵⁾. Daarbij werden ook nog handelspolitieke maatregelen genomen die zich richtten tegen de agrarische import in Duitsland.

4) Prof. Dr. J.A. Geertman, Drs. A.H. Geertman, Economisch technische verschijnselen, deel 2, zesde geheel herziene en uitgebreide druk, 1973, Agon Elsevier, Amsterdam, Brussel, blz. 233.

5) P.A. Blaisse, De Nederlandse handelspolitiek, de Nederlandse volkshuishouding tussen twee wereldoorlogen, 1948, Uitgeverij het Spectrum Utrecht/Brussel blz. 221.

Het wetsontwerp beoogde aanvankelijk alleen machtiging tot het sluiten van een verdragsclearing. Vooral onder de druk van de Tweede Kamer en de ophanden zijnde onderhandelingen met Duitsland over een nieuw handelsverdrag deden de regering besluiten de autonome clearing in het wetsontwerp op te nemen ⁶⁾. Men wilde zo nodig ook zelfstandig kunnen handelen. De mislukking van de besprekingen met Duitsland leidde er echter niet toe dat Nederland de autonome clearing daadwerkelijk toepaste. Door het gebrek aan handelspolitieke en deviezenteknische ervaring was de regering bang zich in de vingers te snijden ⁷⁾. De aanhoudende problemen met Duitsland deden de regering in 1934 komen met een nieuwe clearingwet welke een uitvoerigere regeling bevatte. Niet alleen werden de overzeese gebiedsdelen in de clearing betrokken daarnaast werd de clearingplicht uitgebreid tot betalingsverplichtingen die niet met goederenleveringen verband hielden. Bovendien kon de regering de volgorde van afwikkeling der vorderingen nu zelfstandig bepalen. De clearingverdragen zijn hierdoor "de eigenlijke handelsverdragen in betekenis gaan overtreffen; niet zozeer door regeling van de goederenbeweging als wel door de regeling van het betalingsverkeer wist de regering den ex- en import in de hand te houden" ⁸⁾. Bij het uitbreken van de oorlog waren door Nederland clearingverdragen gesloten met een vijftal landen, het belangrijkste was dat met Duitsland ⁹⁾.

Aan het bilaterale clearingsysteem zijn een aantal nadelen verbonden:

- Een land met een vorderingsoverschot (clearingspits) heeft de neiging het natuurlijke buitenlandse handelsproces aan te tasten door ofwel de uitvoer te verkleinen dan wel de invoer te vergroten.
- Men is niet meer vrij daar te kopen waar men wil maar in de eerste plaats aangewezen op de clearingpartner.
- In de bilaterale clearingverdragen was in een aantal gevallen sprake van een overwaardering van valuta's, tot wel 40% ¹⁰⁾.

In het algemeen leidt overwaardering van valuta's tot meer import en minder export. Gegeven de bilaterale clearing leidde dit nu tot een aantasting van het handelsverkeer. Bij een clearing tussen twee landen die in evenwicht was, bepaalde dan immers de (dalende) export de grootte van de import.

Een aantal van deze bezwaren konden worden ondervangen als er meer dan twee landen aan zo'n clearing deelnamen, dus als er sprake was van een multilaterale clearing. In 1940 maakten de Duitse instanties plannen bekend het ruilverkeer te multilateraliseren.

6) P.A. Blaisse, blz. 222.

7) P.A. Blaisse, blz. 223.

8) Dr. I.J. Brugmans, Paardenkracht en Mensenmacht, sociaal-economische geschiedenis van Nederland 1795-1940, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1961, blz. 525.

9) Prof. Dr. G.M. Verrijn Stuart, Geld, Crediet en Bankwezen deel I. Geld en Crediet, achtste herziene druk, 1953, NV Uitgeversmaatschappij v/h Delwel 's-Gravenhage, blz. 144.

10) Prof. Dr. P.P. van Berkum, Europeesche Clearing, Economisch Kwartaaloverzicht Amsterdamsche Bank NV, januari 1941, no 66, blz. 4.

Dit betekende dat meer dan twee landen in de clearing werden betrokken. Het systeem komt hierop neer dat als land A een vorderingsoverschot heeft op land B, land B een vorderingsoverschot op land C en land C op A zal, bij gelijkheid van deze vorderingen sprake kunnen zijn van volledige saldering. Bij ongelijkheid van vorderingen zal in ieder geval een gedeeltelijke vereffening kunnen plaatsvinden. Het verrekeningsverkeer zou moeten lopen via de Rijksbank te Berlijn omdat de meeste landen daar, gegeven de Duitse deviezenschaarste een rekening hadden lopen. Elf landen waaronder Nederland waren al tot dit systeem toegetreden. Het stelsel kon de handel bevorderen maar een aantal problemen moesten nog worden opgelost. Het probleem van de juiste vaststelling van de pariteit van de munten, nu ten opzichte van de Rijksmark kwam reeds ter sprake. Daarnaast zou ook een aanpassing van de pariteit aan de werkelijke marktkoers moeten plaatsvinden. Multilaterale clearing zoals hier voorgesteld bood ook geen oplossing voor het probleem van saldi "die allen in een richting tendeerden" ¹¹⁾. Het in dit systeem veronderstelde gesloten compensatiecircuit doet zich dan ook lang niet altijd voor. Toch zal nog blijken dat deze vorm van clearing een, zij het bescheiden rol heeft vervuld in het naoorlogse herstel van het multilaterale betalingsverkeer.

Bilateraal betalingsverkeer.

Inleiding.

Nederland was voor de tweede wereldoorlog een land met een hoge levensstandaard. Weliswaar was er een tekort op de handelsbalans (1938 379 mln.) maar dit werd ruimschoots goedgemaakt door de opbrengsten van beleggingen in het buitenland alsmede met behulp van de revenuen van het dienstenverkeer. De conclusie kan dan ook luiden "dat de deviezenpositie vóór den oorlog, mede doordat de gulden een vrij devies was, als geheel genomen geen bijzondere zorgen behoefde te baren" ¹²⁾. De oorlog heeft deze ontwikkeling abrupt afgebroken. De problemen met betrekking tot de deviezenpositie werden in de eerste deviezennota nog eens samengevat ¹³⁾.

- De exportcapaciteit van het Nederlandse bedrijfsleven was ernstig aangetast.
- De ineenstorting van het achterland heeft het doorvoer verkeer tot een onbetekenend bedrag doen teruglopen.
- De inkomsten uit het dienstenverkeer schrompelden ineen.

Daarnaast was de invoerbehoefte groter dan normaal vanwege de wederopbouw, de opbouw van een militair apparaat en de grote behoefte aan consumptiegoederen.

11) Prof. Dr. P.P. van Berkum, blz. 3.

12) Nota inzake de Deviezenpositie, Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1946-1947
- 458, blz. 3.

13) Nota inzake de deviezenpositie, blz. 1.

Het tekort op de lopende rekening kon nu alleen gedekt worden door liquidatie van buitenlandse vermogensbestanddelen en de ontvangst van buitenlandse kredieten. Bij de liquidatie van buitenlandse vermogensbestanddelen was men vooral afhankelijk van de opnamecapaciteit van de kapitaalmarkt in het betrokken land. Deze was meestal gering door de grote vraag naar kapitaal.

Bij de buitenlandse kredietverlening kon in de eerste plaats worden gedacht aan het I.M.F.. Deze instelling die, evenals de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling werd opgericht bij de conferentie van Bretton Woods in 1944, verstreekte echter alleen kredieten voor tijdelijke betalingsbalanstekorten. Het I.M.F. kon daarom niet behulpzaam zijn met kredieten voor de fundamentele betalingsbalansproblemen, waarmee Nederland te kampen had. De Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling geeft alleen kredieten voor investeringsdoeleinden en draagt zo alleen op lange termijn bij aan het herstel. Geen van de beide organen voorzien in de problemen gedurende het eerste deel van de reconstructieperiode "waarin nieuwe investeringen nog geen vruchten afwerpen en een evenwichtstoestand met het buitenland nog niet is ingetreden" ¹⁴⁾. Er is hier dan ook duidelijk sprake van een leemte in de opzet van beide internationale organen.

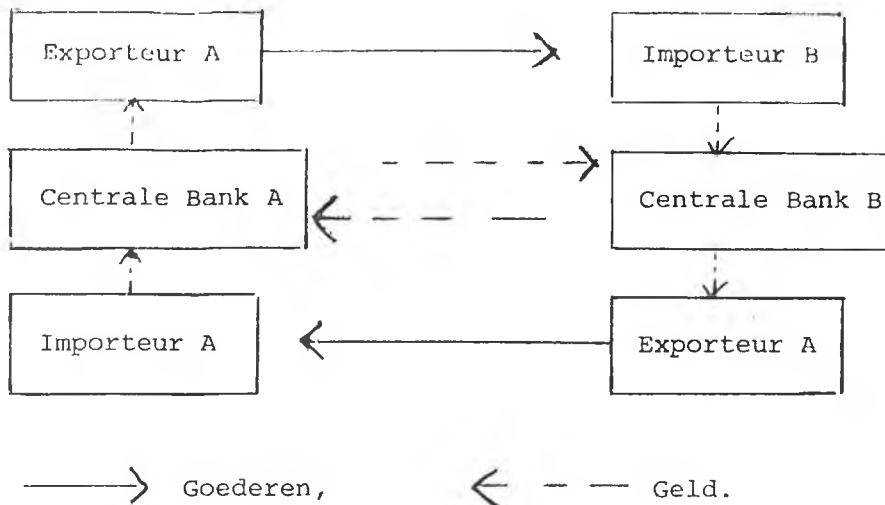
Als laatste mogelijkheid bleef het sluiten van leningen met die Europese landen welke in een krediteurpositie zaten (met name België, Zwitserland en Zweden). Het streven was er daarbij op gericht tot het sluiten van langlopende leningen zodat de aflossing van de kredieten zou vallen in een periode dat er weer van economisch herstel sprake zou kunnen zijn. Dit lukte in de praktijk in vele gevallen niet daar de vraag naar krediet groter was dan het aanbod, waardoor de regering de voorwaarden van de krediteurlanden, die onder meer bestonden uit een kortere looptijd van de kredieten, moest aanvaarden.

Monetaire akkoorden.

Gegeven deze ontwikkeling moest nu het betalingsverkeer met het buitenland worden geregeld. Uitgangspunt hierbij was dat de regeling soepeler moest verlopen dan de vooroorlogse clearingovereenkomsten met zijn lange wachttijden en niet direct moest leiden tot afvloeiing van goud en deviezen bij tijdelijke betalingsbalanstekorten. Het met België in oktober 1943 gesloten betalingsakkoord, dat in 1945 in werking trad, heeft hierbij als model gediend voor de latere betalingsakkoorden.

14) Nota inzake de deviezenpositie, blz. 14.

schematisch kan de gang van zaken bij de toepassing van zo'n betalingsakkoord als volgt worden weergegeven 15).

Exporteur A levert goederen aan importeur B, deze transactie valt binnen het betalingsakkoord tussen beide landen. De importeur B betaalt via zijn bank aan de Centrale Bank in land B welke voor de overdracht van de deviezen zorgt naar de Centrale Bank in land A. Deze zal op zijn beurt via de bankrelatie van exporteur A zorg dragen voor betaling aan A.

De onderlinge overboekingen tussen land A en land B hoefden niet volledig synchroon te verlopen. Men erkende dat onderlinge tijdelijke afwijkingen in het betalingsverkeer onvermijdelijk waren. Deze erkenning bracht met zich dat beide landen elkaar onderling een rentevrije tweezijdige kredietmarge toestonden, de zogenaamde swing of "manipulatiekrediet". De verschillen t.o.v. de vooroorlogse clearingverdragen zijn evident:

- De wachttijden voor betaling t.g.v. een exportsaldo zijn door de introductie van de swing verdwenen, hetgeen het handelsverkeer een ruimere armslag gaf.
- Er is nu wel sprake van transfer van deviezen.

Nederland sloot op deze manier monetaire akkoorden met de voornaamste landen van Europa. Op 17 maar 1947 waren er akkoorden met 14 landen met t.o.v. acht landen samen een vordering van 65 mln en tegenover de andere zes landen een tekort van 142 mln. De gezamenlijke kredietmarge van 360 mln. t.o.v. de 14 landen was toen gebruikt voor 77 mln. 16).

In de loop van 1947 raakten steeds meer swings uitgeput zodat goud-en dollargifte dreigden. Op twee manieren trachten men aan deze afgifte te ontkomen.

15) Prof. Dr. J.A. Geertman, Drs. A.H. Geertman, Blz. 234.

16) Nota inzake de deviezenpositie blz. 4.

- Door te streven naar evenwicht in het bilaterale handelsverkeer. Dit betekent beperking van de inter-Europese handel tot op het niveau van de zwakste van beide partners.
- Door de invoering van een "praatgrens". Dit hield in dat de partijen elkaar moesten verstaan, zodat een akkoord kon worden bereikt over de middelen die dienstig waren om een eenzijdige ontwikkeling te voorkomen ¹⁷⁾.

Toch was de Nederlandse positie in het Europese betalingsverkeer in de loop van 1947 in grote "lijnen in evenwicht tenminste als men van de fictie uitgaat dat de standen van de akkoordrekeningen mogen worden opgeteld" ¹⁸⁾.

Het bijzondere van de Nederlandse positie was, dat Nederland weliswaar binnen de totale ten opzichte van alle landen berekende kredietmarge bleef, maar dat er desalniettemin in belangrijke mate goud en dollars moesten worden afgedragen. De debetposities overschreden de kredietmarges en kostten goud of dollars, maar de kreditposities bleven in het algemeen binnen de kredietmarges en leverden zo geen goud en dollars op. Nederland verloor hierdoor goud en dollars in het Europese betalingsverkeer. De algemene dollarschaarste was echter erg groot wat de bereidheid deed afnemen om de dollar te gebruiken voor betaling van importen uit Europa.

Eerste akkoord van multilaterale compensatie van 18 november 1947.

Het Intra Europese handels en betalingsverkeer begon nu ook steeds meer moeilijkheden te ondervinden door het gebrek aan dollars. Steeds meer "swings" raakten uitgeput waardoor het handelsverkeer beperkt moest worden tot het niveau dat door het betalingsakkoord zonder kredietmarge werd toegestaan.

Marshall deed in zijn beroemde rede van Juni 1947 Europa de suggestie een plan te ontwerpen voor onderlinge hulp en samenwerking en zich op grond van dit plan te wenden tot de VS om hulp.

In antwoord op de rede van Marshall kwamen in Parijs de vertegenwoordigers van zestien Europese landen in de z.g. Marshall conferentie bijeen, teneinde een economisch herstelprogramma te ontwerpen en vast te leggen op welke manier de landen bij hun individuele en gezamenlijke pogingen het welslagen van dit programma konden bevorderen. Tijdens de Marshall-conferentie te Parijs werd van de zijde van de Beneluxlanden een plan ingediend dat aansloot bij de suggestie van Marshall. Het was met name gebaseerd op suggesties van Nederlandse zijde in de persoon van Prof. Keesing. De kern van het plan hield in:

- een zekere mate van transferabiliteit van de Europese valuta tot een zeker maximum namelijk het totaal van de nu bestaande kredietmarges.

17) Nota inzake de Deviezenpositie, Handelingen Tweede Kamer Zitting 1949-1950 - 1643, blz. 2.

18) Prof. Dr. F.A.G. Keesing, Het Intra-Europese Betalingsverkeer, Economisch Kwartaaloverzicht Amsterdamsche Bank NV, October 1949 no 86, blz. 2.

Hierdoor zouden de bilaterale betalingsakkoorden beter kunnen worden benut omdat een debetsaldo in het ene akkoord kon worden afgedekt met een kreditsaldo in een ander akkoord .

- dat de surplusstaten in Europa boven dit maximum de saldi in Europese valuta konden omzetten in goud of dollars. De VS zouden dienen te zorgen voor deze dollars door een speciaal te creëren "dollarpool". In feite zouden de deficitstaten in het Europese betalingsverkeer het mogelijk maken dat de surplusstaten in het bezit kwamen van deze dollars.

Er werd twee maal over dit voorstel gesproken. De eerste keer van 22 tot 27 september te Londen. Deze conferentie leverde geen tastbare resultaten op met name omdat de modaliteiten van de Amerikaanse hulpverlening nog te onbekend waren. Alleen de vertegenwoordigers van Frankrijk, Italië, België/Luxemburg en Nederland verklaarden zich bereid te overwegen "op welke wijze zij tot onverwijlde samenwerking zouden kunnen geraken" ¹⁹⁾. De vervolgconferentie te Parijs van 15 tot 22 oktober ging dan ook alleen tussen vertegenwoordigers van de betrokken landen waarbij de overige leden van de Marshallconferentie als waarnemer aanwezig waren. De Parijse conferentie splitste zich in twee sub-commissies. De eerste commissie die zich bezig hield met de aanwending van de Amerikaanse dollars in het Europese betalingsverkeer boekte geen resultaat. De conclusie was dat de zeer nauwe Europese monetaire samenwerking tot handelspolitieke consequenties zouden leiden waardoor ook de belangen van VS zouden worden geraakt. Men achtte het daarom gewenst Amerikaanse deskundigen in het debat te mengen.

De tweede subcommissie die zich bezig hield met verbeteringen in het Europese betalingsverkeer zonder Amerikaanse hulp boekte wel succes. In deze subcommissie werd overeenstemming bereikt over het eerste akkoord van monetaire samenwerking. Het akkoord tussen de vier landen voorzag in twee gevallen.

De automatische compensatie (compensatie van de eerste soort). Het ging hierbij uitsluitend om reductie van de uitstaande tegoeden. Als land A krediteur is van land B, land B van land C en land C op zijn beurt weer van land A kunnen de onderlinge vorderingen worden verminderd met het bedrag van de kleinste. Dit betekent dat de beschikbare kredietmarges niet worden aangetast, zodat een grotere marge beschikbaar blijft om toekomstige vorderingen uit te voldoen. Deze automatische compensatie is daarmee identiek aan de multilaterale clearing zoals door de Duitse autoriteiten in 1940 voorgesteld.

De niet automatische compensatie (compensatie van de tweede soort). Deze vorm zou zich kunnen voordoen als land A een schuld heeft ten opzichte van land B en de kredietmarge heeft overschreden. Land A heeft tevens een schuld aan land C maar hier bezit het nog een restantkredietmarge.

19) Eerste verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties op 18 november 1947 te Parijs gesloten tussen Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk en Italië, Handelingen Tweede Kamer 1947-1948 - 793, blz. 4.

De goudafgifte van land A aan land B zou nu kunnen worden voorkomen als land A zou kunnen putten uit de restantmarge ten opzichte van land C. De schuld van land A aan land C nam hierdoor toe en hun beider toestemming hiervoor was dan ook uitdrukkelijk nodig. Land B speelde in deze complexe compensatie echter ook een belangrijke rol. Het ruilde immers een vordering op land A in voor een vordering op land C of een verkleining van de schuld ten opzichte van land C ²⁰⁾.

Andere landen konden tot het akkoord toetreden en wel:

- 1) Als volwaardig lid daarbij moesten alle rechten en plichten worden aanvaard.
- 2) Als "membre occasionnel". Deze groep landen bepaalde zelf van maand tot maand of ze aan de compensatieprocedure deelnam. .

De uitvoering van het akkoord vereiste een aantal aanvullende bepalingen. De deelnemende landen waren individueel niet in staat de compensatiemogelijkheden te overzien daar ze slechts inzicht hadden in de eigen bilaterale monetaire verhouding tot andere landen. Hiervoor was een overkoepelende instantie nodig die alle bilaterale monetaire rekeningen overzag. De delegaties hadden daarom de Bank voor Internationale Betalingen te Bazel (de B.I.B.) verzocht als die overkoepelende instantie op te treden, hetgeen door de B.I.B. werd aanvaard.

Wanneer meerdere landen aan de compensatieprocedure gingen deelnemen, ontstonden ook meerdere compensatiemogelijkheden met verschillende belangen van daarbij betrokken landen. Deze compensatiemogelijkheden sloten elkaar echter uit. Daarom was een nadere instructie aan de B.I.B. nodig over de wijze van compensatie. Deze diende zo te geschieden dat het totaal van de wederzijdse vorderingen tot een minimum werd teruggebracht. Verder diende de compensatie periodiek te geschieden, de Agent zou zich baseren op de stand van de akkoordrekeningen op de maand ultimo. Dit betekende dat tussentijdse goudbetalingen moesten worden uitgesteld tot het einde van de maand als de Agent de compensatiemogelijkheden kon bepalen.

Tijdens de besprekingen over de nadere uitwerking van het akkoord van 18 november meldten de meeste landen zich aan als "membre occasionnel", terwijl de Brits-Amerikaanse bezettingszone zich opgaf als volwaardig lid.

Het gesloten akkoord en de resultaten ervan moesten vanuit Nederlands perspectief wel als teleurstellend worden beschouwd.

- Vergeleken met het door Nederland samen met België en Luxemburg ingediende plan was ervan een beperkte transferabiliteit geen sprake, daarvoor waren de geesten nog niet rijp. Het enige dat bereikt werd was een compensatiesysteem dat vrijwel identiek was aan het Duitse plan van multilaterale clearing uit 1940.

20) Land B zou zelfs in de positie kunnen komen dat het goud wat in eerste instantie van land A zou worden ontvangen door deze compensatie van de tweede soort wordt vervangen door kredietverstrekking aan land C. Daarom is naar mijn mening ook de toestemming van land B nodig. Dit blijkt echter niet uit de toelichtende nota van Minister Lieftinck bij dit eerste akkoord van multilaterale compensatie.

- Het compensatie systeem met zo'n beperkt aantal landen kon nauwelijks compensatiemogelijkheden opleveren omdat de kansen op een gesloten circuit gering waren. Liefstinck constateert dat ook door de vaststelling, "dat bij de huidige stand van zaken automatische compensatie tussen de vier deelnemende landen niet mogelijk is, aangezien het reeds geschetste gesloten circuit zich niet voordoet". "De medewerking van andere landen eventueel als "membres occasionels" is derhalve van essentiële betekenis" ²¹⁾. Hierdoor zouden immers de compensatiemogelijkheden toenemen.
- Uit de tabel blijkt dat op basis van het akkoord slechts compensaties tot stand werden gebracht voor ongeveer \$ 5 mln., op een totaal betalingsverkeer van \$ 4.000 mln.. Blijkbaar was ook de daadwerkelijke medewerking van de "membres occasionels" zeer gering.

Omzet van de compensaties, verricht onder het eerste akkoord van multilaterale compensaties, gesloten d.d. 18 november 1947 ²²⁾.

(in miljoenen dollars)

Dec. 1947	Jan. 1948	Febr. 1948	Mrt. 1948	April 1948	Mei 1948	Juni 1948	Juli 1948	Aug. 1948	Sept. 1948
1,7	0,3	0,3	---	---	0,3	0,9	0,3	1,2	---

- Zelfs als het aantal landen dat deelnam groter was zou het effect volgens Keesing toch beperkt blijven ²³⁾. Elk individueel land kon immers geen invloed uitoefenen op de compensaties waar het individueel belang bij had omdat de meest gunstige compensaties, welke de vorderingen het meest reduceerden, pas achteraf door de Agent werden bepaald. Dit betekende dat elk individueel land er belang bij had, wilde het goudafgifte voorkomen, zijn bilateraal evenwicht zoveel mogelijk te handhaven, hetgeen afbreuk deed aan de compensatiemogelijkheden.

Was de materiële betekenis van dit akkoord gering, positief moet worden gewaardeerd de wil tot samenwerking welke uit het akkoord bleek. Via de B.I.B. ontstond in Bazel een overlegplaats waar de problemen konden worden besproken, die optraden bij de uitvoering van het eerste akkoord, hetgeen de toekomstige monetaire ontwikkeling gunstig beïnvloedde.

21) Eerste verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties.

H.T.K. 1947-1948 - 793 blz. 5.

22) Nota inzake de deviezenpositie H.T.K. 1949-1950 - 1643 blz. 8, zie ook

Prof. Dr. F.A.G. Keesing, Het Intra Europese Betalingsverkeer, blz. 5.

23) Prof. Dr. F.A.G. Keesing, blz. 5.

Over de te verwachten economische ontwikkeling voor 1948 lichtte de regering de Tweede Kamer in, middels een tweetal alternatieven die waren opgesteld door het Centraal Plan Bureau ²⁴⁾. Van belang hierbij voor het betalingsverkeer en de dollarpositie was het betalingsbalanstekort.

In plan A ging het C.P.B. ervan uit dat het voorzieningenniveau op het peil van 1947 zou kunnen worden gehandhaafd. Dit zou moeten gebeuren door extra speciale buitenlandse hulpverlening (o.a. via het "European Recovery Program") welke een betalingsbalanstekort van 2 mld. volgens plan A, zou moeten opvangen. In plan B werd verondersteld dat de extra hulpverlening niet tot stand zou komen, hetgeen dan zou moeten leiden tot een drastische inkrimping van consumptie en investeringen om daarmee dollars te besparen.

Er werd nog een derde plan ontwikkeld, plan C dat in feite het midden hield tussen plan A en B ²⁵⁾. Dit plan gaf een tekort op de betalingsbalans van 1,5 mld. Met het plan wordt getracht "door toepassing van een vergaande beperking op bestellingen in de \$-area de periode tot het tijdstip, waarop de bijdrage in het kader van het "European Recovery Program" ter beschikking komen zo goed mogelijk door te komen" ²⁶⁾. De "dollarimport" essentieel voor de wederopbouw werd volgens plan C belangrijk ingekrompen.

De dollarsituatie ontwikkelde zich echter in het laatste halfjaar van 1947, o.a. door de stijgende prijzen en de koude winter, zo slecht dat zelfs plan C niet haalbaar bleek. De dollarliquiditeitspositie bedroeg per 1 januari 1948 nog slechts \$ 15 mln.. De Regering reageerde met vordering van Amerikaanse effecten, verkoop van goud en een extra verkleining van het goedereninvoercontingent. Er vond voor het eerste kwartaal van 1948 slechts een dollartoewijzing plaats voor invoer van \$ 100 mln. veel minder dan voor de realisering van plan C nodig was. Ook uit de vergelijking met het eerste kwartaal van 1947 toen een dollartoewijzing voor invoer van \$ 180 mln. werd gegeven, bleek de drastische teruggang.

De dollarstroom naar Europa via de Marshallhulp gaf de mogelijkheid het economische herstelbeleid voort te zetten. De hulpverlening van de VS aan Europa had drie doeleinden:

- Het stelde Europa in staat levensmiddelen, machines, halffabrikaten voor wederopbouw aan te kopen.

24) Memorie van Antwoord inzake hoofdstuk I der Rijksbegroting 1948, Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1947-1948, stuk 600, no 5.

25) Nota inzake de deviezenpositie, Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1947-1948 - 772, paragraaf 5, blz. 5.

26) Idem blz. 14.

- De hulpverlening heeft meegeholpen bij de interne monetaire sanering in de landen, doordat de tegenwaarde van de dollars op een bijzondere rekening werd gestort.
- De hulp werd dienstbaar gemaakt aan de doorbreking van het bilaterale betalingsverkeer in Europa.

Het Verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties van 16 oktober 1948.

Op 16 april 1948 werd de O.E.E.S. opgericht als uitvloeisel van de drang naar verdere economische samenwerking gestimuleerd door de Marshallhulp. Haar taak was "het opstellen en het uitvoeren van een gemeenschappelijk herstelprogramma, dat de deelnemende landen in staat zou stellen zo spoedig mogelijk een bevredigend en stabiel niveau van economische activiteit te bereiken, zonder buitenlandse hulp van een uitzonderlijk karakter" 27).

In de vaste Commissie inzake intra-Europese betalingen welke een onderdeel van de O.E.E.S. vormde, was sedert mei 1948 overleg gepleegd om te komen tot een nieuw verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties. Na langdurige beraadslagingen was een verdrag gesloten waarin sprake was van een beperkte niet integrale compensatie. De uitbreiding van het akkoord vergeleken met dat van november 1947 was gelegen in de inschakeling van de Amerikaanse hulpverlening in de compensatie, waardoor de compensatiemogelijkheden werden vergroot.

De Marshallhulp werd in dit akkoord dienstbaar gemaakt aan het intra Europese betalingsverkeer door de hulp te berekenen op basis van het tekort van ieder land t.o.v. het Westelijk Halfrond, waarbij een correctie werd aangebracht d.m.v. de zogenaamde local currency procedure. Deze procedure hield in dat landen die tegenover andere Europese landen een overschot hadden, tot dat bedrag de tegenwaarde van de ontvangen Amerikaanse hulp in eigen valuta ter beschikking van hun Europese debiteuren moesten stellen. Een voorbeeld moge dit verduidelijken. Stel België had in Europa alleen een overschot in het betalingsverkeer van 50 ten opzichte van Nederland, verder had het een tekort van 100 ten opzichte van de VS. België had daarmee een tekort van 50 ten opzichte van het Westelijk Halfrond en ontving nu zonder meer 50 aan dollarhulp. Verder ontving het 50 aan "conditional aid" voor het overschot dat het had ten opzichte van Nederland. België kreeg deze laatste dollarhulp pas als het een trekkingsrecht van 50 op Belgische francs verstrekke aan Nederland. Omtrent de grootte van de trekkingsrechten en dus ook de conditional aid werd een prognose opgesteld wat het wederzijds te verwachten overschot betrof, gedurende een jaar, volgens dit akkoord eindigende op 30 juni 1949.

27) Mr. P.A. Blaisse, Het "examen" in de O.E.E.S., blz. 101, in Herwonnen Welvaart, de betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese samenwerking, uitgaven van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma, 's-Gravenhage 1954.

Tot eind maart 1949 mocht ten hoogste 75% van de totale trekkingsrechten worden verbruikt, ten einde te vermijden dat gedurende de laatste drie maanden in het geheel geen trekkingsrechten meer voorhanden zouden zijn.

Binnen de compensaties konden twee categorieën worden onderscheiden.

- De Compensaties van de eerste categorie.

Het kenmerkende van deze compensaties was dat ze zonder toestemming van de betrokken landen konden worden doorgevoerd. Binnen deze categorie van compensaties konden twee soorten worden onderscheiden. De compensaties van de eerste categorie eerste soort was gelijk aan de automatische compensatie uit het eerste akkoord van 1947. Het effect was dat een schuld aan het ene land werd betaald met een vordering op het andere land.

Nieuw binnen de compensaties van de eerste soort was de invoeging van de trekkingsrechten. Bij de compensatie van de eerste categorie tweede soort waarvan dan sprake was, kon de Agent zonder meer beschikken over trekkingsrechten ter waarde van het tekort tussen twee landen gedurende de afgelopen maand.

Had er compensatie eerste soort plaatsgevonden van bijvoorbeeld 1 mln. gegeven een betalingsbalanstekort van 5 mln. tussen twee landen, dan hield de Agent 1 mln. aan automatische trekkingsrechten over die hij mocht inzetten voor verdere compensaties van de eerste of tweede categorie.

- Compensaties tweede categorie.

Bij dit soort compensaties was de uitdrukkelijke toestemming van de betrokken landen nodig omdat er een verhoging van saldi plaatsvond. Men zou ook binnen deze categorie weer een onderscheid kunnen maken tussen de eerste en de twee soort compensaties.

Bij de eerste soort tweede categorie compensatie ging het, evenals bij de niet automatische compensatie uit het akkoord van november 1947, om de benutting van de restantkredietmarge ten opzichte van land B om daarmee een schuld aan land C te betalen.

De tweede categorie tweede soort compensatie zou dan bestaan uit een grotere benutting van trekkingsrechten dan het betalingsbalanstekort van de afgelopen maand toestond. Dit was mogelijk op verzoek van het land dat het trekkingsrecht uitoefende. Hierbij gold als voorwaarde "dat het land, hetwelk als gevolg van de compensatie de locale valuta ontvangt, geen saldo in die valuta meer heeft ontstaan, of dat het land dat die valuta beschikbaar stelt, zijn toestemming heeft gegeven" 28).

28) Tweede verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties,

Parijs 16 oktober 1948, Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1948-1949 - 1171
bijlagen deel 2 blz. 16.

Stel dat Nederland een resterend tekort had van 100 ten opzichte van België, met een restant aan trekkingsrechten op dat land van 150. De Agent trok nu automatisch 100 op België, (compensatie eerste categorie tweede soort). België kreeg de dollars (conditional aid) en verschaftte Nederland Belgische francs. Daarnaast had Nederland nog een restantschuld van 40 ten opzichte van Duitsland, welke in goud of dollars moest worden afgedekt. Op verzoek van Nederland mocht de Agent nog voor 40 trekken op België. Het was duidelijk dat zowel België als Duitsland hierin moesten toestemmen, en het verdrag gaf de voorwaarden voor die toestemming aan. Uit dit voorbeeld blijkt immers dat Nederland trekkingsrechten op België verliest, België krijgt daarvoor dollars. België ziet zijn schuld t.o.v. Duitsland stijgen, hetgeen de kredietmarge aantast. Hierdoor ontstaat eerder de mogelijkheid dat België goud of dollars aan Duitsland moet afstaan. Duitsland ten slotte ziet zijn kreditsaldo ten opzichte van België stijgen onder gelijktijdige daling van de vordering op Nederland.

De volgorde van toepassing van deze vier compensatiemogelijkheden voor de Agent bestond nu hierin dat hij eerst de compensatie eerste categorie eerste soort toepaste ²⁹⁾. Vervolgens de compensatie tweede categorie eerste soort waarbij getracht werd de kredietmarges optimaal te benutten. Daarna werd het resterende bilaterale saldo voorzover mogelijk afgedekt uit het automatische trekkingsrecht (eerste categorie tweede soort) Vervolgens door het uitoefenen van meer trekkingsrechten dan het bilaterale tekort automatisch toestond. Bleef er dan toch nog een saldo over bijvoorbeeld omdat de trekkingsrechten door eerdere tekorten teveel waren aangesproken, dan moest dit tekort worden afgedekt in goud en dollars. Bij de beoordeling van het verdrag bleek Minister Liefstinck slechts gedeeltelijk tevreden te zijn. Nederland had, evenals bij de totstandkoming van het akkoord uit 1947, sterk aangedrongen op een systeem van integrale en automatische multilaterale compensaties. Dit zou betekenen volledige convertibiliteit binnen de kredietmarge die elk land verstrekke aan het geheel van de overige deelnemende landen. Ook bleken de meeste andere landen hiervoor nog niet rijp. Wel werd besloten dat het vraagstuk der integrale compensatie nader in studie zou worden genomen.

29) Voor de volgorde van toepassing van de compensatiemogelijkheden zie Dr. J. Kymmell, De ontwikkeling van het internationale betalingsverkeer, H.E. Stenfert Kroese Leiden, blz. 186. Dr. Kymmell stelt daarbij ten onrechte dat compensaties van de tweede soort "nimmer werden goedgekeurd", zie bijv. het Vijfde Verslag van de Nederlandse regering aangaande de werking van het Europese Herstelprogramma. Behandelende de periode Juli t/m Sept. 1949, bijlage C, blz. 92. Uit volgende verslagen blijkt dat er nog meer niet automatische compensaties hebben plaatsgevonden.

Uit de deelname aan dit verdrag van alle landen betrokken bij het Europese herstelprogramma, bleek de groeiende betrokkenheid bij de Europese monetaire samenwerking. Zeer positief moest worden beoordeeld dat deze betalingsovereenkomst de totale ineenstorting van het Europese betalingsverkeer had weten te voorkomen.

Toch bleken veel problemen niet opgelost.

- Uit de tabel blijkt dat de compensaties van de eerste en tweede categorie eerste soort weinig opleverden.

Omzet van de compensaties, verricht onder het verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties, gesloten d.d. 16 okt. 1948 (in miljoenen dollars) ³⁰⁾.

	Oct. 1948	Nov. 1948	Dec. 1948	Jan. 1949	Febr. 1949	Mrt. 1949	April 1949	Mei 1949	Juni 1949
Compensatie	14,93	9,95	6,00	32,40	31,09	4,23	---	1,98	3,15
Trekkingsrechten	67,14	56,79	74,45	68,09	81,84	76,16	76,88	55,03	120,65
Totaal	82,07	66,74	80,45	100,49	112,93	80,39	76,88	57,01	123,80

Hieruit kan worden afgeleid dat de compensatieprocedure op zich zelf niet in staat was het Europese betalingsverkeer zo te verruimen dat ook het handelspolitieke bilateralisme kon worden doorbroken. Dit lag niet aan de techniek van de compensaties maar aan de onevenwichtigheden in het Europese handels- en betalingsverkeer. Hierin stonden krediteurstaten tegenover debiteurstaten waardoor vaak een gesloten compensatiecircuit ontbrak.

- De trekkingsrechten werden gebaseerd op te verwachten onevenwichtigheden in het bilaterale betalingsverkeer. Tijdens de uitvoering van het verdrag week het werkelijke betalingsverkeer vaak af van de prognose. Hierdoor werden enerzijds te weinig trekkingsrechten toegekend waardoor noodgedwongen goudafgifte volgde in andere relaties teveel wat leidde tot een inefficiënt gebruik.
- Het stelsel werkte bevestigend op het bestaande handelspatroon omdat de prikkel ontbrak de export en de import anders te richten.
- Het effect van de compensaties steunde met name op de trekkingsrechten. Deze konden echter maar tijdelijk worden ingezet omdat de Marshallhulp waarop de trekkingsrechten waren gebaseerd ook maar van tijdelijke duur zou zijn.

30) Nota inzake de deviezenpositie, H.T.K. 1949-1950 - 1643 blz. 8.

Verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties voor 1949-1950.

Het vorige akkoord had een inkrimping van het in 1948 in een critieke toestand verkerende intra-Europese handels-en betalingsverkeer weten te voorkomen.

Toch waren er tekortkomingen waarin vooral via veranderingen in de trekkings-rechten geprobeerd werd verandering te brengen.

Wat betreft de compensaties eerste en tweede categorie eerste soort, werden geen principieel nieuwe denkbeelden aan de bestaande procedure toegevoegd. Dat er relatief weinig compensaties daadwerkelijk werden doorgevoerd lag niet zozeer aan de toegepaste techniek maar vooral aan de structuur van het betalingsverkeer als verlengstuk van het bilateraal handelsverkeer. De gerealiseerde compensaties brachten tot uitdrukking de mate waarin de Europese landen zelf orde op zaken konden stellen in hun eigen onderlinge betalingsverkeer. Gegeven het relatief geringe resultaat en het feit dat de Amerikaanse hulp een aflopende zaak was gaven aanleiding langs andere wegen dit resultaat te vergroten. De OEES besloot daarom dit vraagstuk nu vanuit de goederenzijde aan te pakken. Via beginsel IV van het "Plan of Action" van de OEES van maart 1949 besloot de organisatie maatregelen te nemen welke uiteindelijk moesten leiden tot het slechten van de quantitatieve invoerbeperkingen ³¹⁾.

Voor 1 oktober werd van de deelnemers een lijst verwacht waarin werd meegedeeld ten aanzien van welke goederen ze de quantitatieve restricties zouden afschaffen. Bovendien moest een lijst van goederen worden ingediend waarvan de landen bereid waren de vrijmaking tot stand te brengen na bilateraal overleg. Nederland gaf gevolg aan deze uitnodiging door met ingang van 10 oktober 1949 unilateraal de quantitatieve restricties af te schaffen voor een aantal goederen, waarvan de gezamenlijke invoer 24% van de totale invoer uit deze landengroep bedroeg. Deze maatregel gold niet voor West-Duitsland en Zwitserland omdat de Regering geen kans zag om monetaire redenen tot vrijmaking van het goederenverkeer ten aanzien van deze landen over te gaan.

Op 2 november 1949 besloot de Raad van de OEES dat de deelnemende landen vóór 15 december 1949 50% van de invoer voor particuliere rekening zouden vrijmaken voor de groep grondstoffen, agrarische produkten en eindprodukten afzonderlijk. Als basis voor de berekening van de 50% golden de importcijfers over 1948.

31) Voor de totale inhoud van het "Plan of Action" zie het Derde Verslag van de Nederlandse Regering aangaande de werking van het Europese Herstelprogramma. Behandelende de periode januari tot en met maart 1949, 's-Gravenhage 15 mei 1949, blz. 9 en 10.

Bij de bilaterale onderhandelingen tot vrijmaking van het handelsverkeer werd er naar gestreefd dat de verleende concessies opwogen tegen de faciliteiten die wij ervoor terugkregen. Als leidraad hierbij gold de door andere landen te voeren tariefpolitiek waarmee het effect van de vrijmakingsmaatregel ongedaan kon worden gemaakt. Verder of andere landen bereid waren voor hetzelfde artikel invoervrijheid te verlenen. In mei 1950 had Nederland de volgende vrijmakingspercentages bereikt ³²⁾.

- Agrarische produkten	62
- Grondstoffen	67
- Eindprodukten	59
- Totaal	62

Het inter-Europese betalingsverkeer werd ook bevorderd door de devaluatiegolf uit 1949. Alhoewel deze devaluaties ongecoördineerd tot stand kwamen, was het effect ervan dat de zwakkere valuta's sterker in waarde daalden dan de sterkere. Hierdoor werd het kwaliteitsverschil tussen verschillende valuta's geringer hetgeen de normalisering van het betalingsverkeer bevorderde.

De veranderingen ten opzichte van het akkoord uit 1948 concentreerden zich vooral op de toepassing van de trekkingsrechten. Volgens dat akkoord was het aantal trekkingsrechten gebaseerd op een bilaterale raming van het tekort tussen twee landen. De aanwending vond uitsluitend bilateraal plaats. Het systeem van de trekkingsrechten was daarmee te star om te kunnen inspelen op zich wijzigende verhoudingen tussen landen. De kern van het voorstel tot verandering was dat men de trekkingsrechten overdraagbaar wenste te maken. Over de wijze waarop en de mate waarin bestond verschil van mening wat leidde tot uitvoerige en moeizame discussies, met name tussen België en Engeland, die eerst tot een akkoord leidden in de nacht, toen het vorige akkoord afliep.

België stelde zich op het standpunt van de automatische overdraagbaarheid. Ieder debiteurland zou trekkingsrechten krijgen welke het in een land naar keuze kon besteden. Hiermee werd bereikt dat het bilaterale verkeer werd doorbroken. Surplusstaten moesten met elkaar concurreren om de conditional aid te ontvangen. Ze konden deze alleen verwerven als de trekkingsrechten bij hen werden besteed. Deze opvatting was echter strijdig met de toegepaste procedure bij de verdeling van de Marshallhulp. Hierbij was elk land "zeker" van de te ontvangen dollarhulp, welke gedeeltelijk in de vorm van trekkingsrechten moest worden doorgegeven.

32) Nota inzake de deviezenpositie, HTK 1949-1950 - 1643, blz. 17.

Engeland wenste volstreekte zekerheid over het te ontvangen dollarbedrag en was tegen de automatische overdraagbaarheid maar voor een gecontroleerde overdraagbaarheid. Als de trekkingsrechten onvoldoende functioneerden moest de krediteur, die de conditional aid behield, meewerken aan de overdracht ervan aan een andere debiteur ³³⁾. Koos België voor de debiteur die vrij van krediteur kon wisselen, Engeland ging uit van de Krediteur die de trekkingsrechten aan een andere debiteur kon overdragen.

Overeenstemming werd bereikt over multilateralisatie van 25% van de voor 1949-1950 vastgestelde trekkingsrechten. Deze 25% van de hem toegekende trekkingsrechten kan een debiteurland gebruiken "ter dekking van een tekort met elk ander deelnemend land (uitgezonderd Zwitserland), mits in de verhouding waarin het recht wordt uitgeoefend geen trekkingsrecht bestaat of het bestaande trekkingsrecht volledig is uitgeoefend" ³⁴⁾. Hiermee werd het beginsel van vrije concurrentie hersteld. De overige 75% van de toegekende trekkingsrechten bleven bilateraal gebonden.

Naast het gedeeltelijk multilateraliseren van de trekkingsrechten was in dit Verdrag nog een bijzondere regeling getroffen voor de door de BLEU te verlenen trekkingsrechten. Deze regeling bracht mee het verlenen van een geldlening door België aan enkele van zijn debiteuren waar onder Nederland (art. 20 van het Verdrag). Deze bijzondere regeling voor de BLEU hing samen met de wijze van verdeling van de Marshallhulp. Zoals eerder vermeld gold als uitgangspunt voor de toewijzing het tekort ten opzichte van het Westelijk Halfrond met een correctie via de local currency procedure. Dit systeem werkte als het tekort van een land in het betalingsverkeer met de VS groter was dan het overschot in Europa. Voor de BLEU gold echter naar verwachting voor het "verdragjaar" een tekort van \$ 200 mln. t.o.v. de VS samengaan met een overschot in Europa van \$ 400 mln.. Hierdoor had de BLEU een overschot van \$ 200 mln. ten opzichte van het Westelijk Halfrond. De maximaal door de BLEU te ontvangen conditional aid en op grond hiervan te verlenen trekkingsrechten bedroeg hierdoor slechts 200 mln.. Dit zou leiden tot een ernstige storing in het Europese betalingsverkeer. Op grond hiervan ontving België een extra additionele voorwaardelijke Amerikaanse hulp ter waarde van \$112,5 mln. mits het bereid was tot de tegenwaarde van \$ 87,5 mln. aan Europese debiteuren krediet te verlenen. Aan Nederland werd op grond hiervan een krediet toegezegd tot de tegenwaarde in Belgische francs van \$ 38 mln..

33) Prof. Dr. F.A.G. Keesing, De moeilijkheden van het inter-Europese betalingsverkeer, E.S.B. 20 juli 1949.

34) Verdrag inzake intra-Europese betalingen en compensaties voor 1949-1950, gesloten te Parijs op 7 september 1949, Handelingen Tweede Kamer 1949-1950 - 1617, blz. 2

Het belang van dit verdrag lag met name hierin dat voor de eerste keer na WO II het volstrekt bilaterale betalingsverkeer werd doorbroken door de introductie van de multilaterale trekkingsrechten. Vastgesteld moest worden dat ook dit verdrag vooral bilateraal van karakter bleef met alle nadelen van dien. Men slaagde er niet in de trekkingsrechten in overeenstemming te brengen met de werkelijke tekorten. Een aanzienlijk deel van de trekkingsrechten bleef ook onder dit verdrag ombeurt onder meer gold dit voor het Nederlandse trekkingsrecht op Duitsland. Anderzijds raakten trekkingsrechten te snel uitgeput. Deze gang van zaken werd mede veroorzaakt door de opgetreden devaluaties en de liberalisatie van het handelsverkeer. Het belang van de compensaties dat blijkt uit de tabel moet niet worden weggecijferd maar vastgesteld moet worden dat het betalingsverkeer ook in dit jaar bleef steunen op de Amerikaanse hulp. Gegeven het feit dat deze hulp afliep was dit een zorgelijke ontwikkeling. Waar de oplossing moest worden gezocht bleek uit de kolom van de multilaterale trekkingsrechten die vanaf januari 1950 een sterke groei te zien gaf.

Totale omzet van compensaties, gebruik van trekkingsrechten en van de Belgische lening onder het verdrag d.d. 7 sept. 1949 (in mln. dollars) ³⁵⁾.

	juli/aug. 1949	sept. 1949	okt. 1949	nov. 1949	dec. 1949	jan. 1950	febr. 1950	maart 1950
compensaties 1 ^e en 2 ^e categorie	6,65	6,12	10,63	29,81	4,50	11,05	9,25	2,29
Trekkingsrechten bilateraal	138,10	40,05	29,19	27,78	62,45	45,33	28,39	26,89
Belgische lening	----	2,12	-----	-----	-----	-----	8,11	10,33
Multilaterale trekkingsrechten	8,62	5,70	0,29	2,90	1,39	14,96	26,02	34,62

Slot.

Na WO II werd het gebonden betalingsverkeer voortgezet in de vorm van bilaterale betalingsakkoorden. Deze gaven iets meer ruimte aan de onderlinge handel door de introductie van de wederzijdse kredietmarges.

Toen de kredietmarges steeds meer uitgeput raakten en het handelsverkeer dreigde te worden ingekrompen tot het niveau van het bilaterale betalingsakkoord zonder kredietmarge probeerde een beperkt aantal landen via het eerste multilaterale compensatieakkoord van november 1947, de kredietmarges zoveel mogelijk te vergroten en optimaler te benutten.

35) Nota inzake de deviezenpositie, HTK 1949-1950 - 1643, blz. 8.

Met dit akkoord werden echter uitsluitend en in beperkte mate de nadelen van het bilaterale stelsel bestreden, niet het stelsel zelf.

Ook de introductie van de Marshallhulp in het intra-Europese betalingsverkeer met behulp van de conditional aid via het betalings- en compensatieakkoord uit oktober 1948 bracht geen vrij onderling betalingsverkeer. Door de conditional aid werd de onderlinge kredietverlening binnen Europa weer mogelijk echter op basis van bilateraal bepaalde overschotten.

Eerst bij het betalings- en compensatieakkoord van september 1949 werd een bescheiden aanval ingezet op het bilaterale betalingsstelsel via de multilaterale trekkingsrechten. Ook onder dit akkoord bleef het bilaterale betalingsstelsel in hoofdzaak intact.

Intussen was duidelijk geworden dat de eigen Europese bijdrage via compensaties eerste categorie eerste en tweede soort, van veel geringer betekenis was voor het Europese betalingsverkeer dan de trekkingsrechten. Aangezien de Amerikaanse hulp waarop de trekkingsrechten waren gebaseerd, afliep werd de aanval op het bilaterale stelsel doorgezet via de vrijmaking van het handelsverkeer. Uit de eerste ervaringen hiermee bleek al dat de doorbreking van het bilaterale handelsverkeer alleen kon slagen bij een vrijmaking van het betalingsverkeer. Vandaar dat een poging werd ondernomen om het bilaterale betalingsverkeer principieel te doorbreken. In december 1949 werd door de heer Bissel, plaatsvervangend hoofd van de E.C.A. een plan gelanceerd dat in grote lijnen overeenkwam met het eerder besproken Beneluxplan uit 1948. De kern was: "volledige en automatische transferabiliteit, geadministreerd door een clearing-unie, welke ten behoeve van de deficitaire staten over een bedrag aan dollars zou beschikken, waarvan eerst gebruik zou worden gemaakt, zodra de kredietmarges dezer staten waren overschreden" 36).

Door de goedkeuring van het Verdrag tot oprichting van de Europese Betalings Unie welke op deze principes was gebaseerd werd met ingang van 1 juli 1950 het bilaterale betalingsverkeer in Europa definitief doorbroken.

Drs. J.M.M.J. Clerx

36) Dr. J. Kymmell, De ontwikkeling van het internationale betalingsverkeer, blz. 334.